

วิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระเขมาเถรี

Analysis the Attainment of the Dhamma of Phra Khema Their

¹ พระสมนึก ดวงสุวรรณ และ ²ธานี สุวรรณประทีป

¹Phra Somnuek Duoangsuwan and ²Thanee Suwanprateep

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส

¹²³Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.

E-mail: ¹somnuek196111@gmail.com, ²thaneesuw@mcu.ac.th.

Received August 1, 2024; Revised September 9, 2024; Accepted October 9, 2024

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติและการบำเพ็ญบารมีของพระนางเขมาเถรี 2) เพื่อวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรี โดยการศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวบรวม สรุป วิเคราะห์ เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ ผลการวิจัยพบว่า พระนางเขมาเถรี เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งนครราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า พระองค์เป็น อัครอุปัฏฐากของพระศาสดา แต่พระอัครมเหสียังไม่เคยเข้าเฝ้าพระศาสดาเลย จึงคิด หาอุบาย ด้วยการให้พวกนัก กวีผู้ฉลาด แต่งบทกวี ประพันธ์ถึงคุณสมบัติความงามของพระวิหารเวฬุวันราชอุทยาน พระนางได้สดับคำ พรรณนาแล้ว ก็มีพระประสงค์จะเสด็จไปชม เมื่อได้เข้าเฝ้า พระพุทธองค์ได้ทำให้พระนางเห็นภาพนิมิตซึ่งแสดง ความไม่เที่ยงของสังขาร วิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรี คือ 1) ชั้น 5 การพิจารณาความไม่เที่ยง แท้ของสังขาร พระนางเขมาเถรีได้มีโอกาสเห็นภาพนิมิตแสดงความไม่เที่ยงของสังขาร ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายใน รูปกายและเริ่มพิจารณาไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา 2) อริยสัจ 4 พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้พระนาง เขมาเถรีเห็นโทษของราคะ อันนำไปสู่ความทุกข์ กระตุ้นให้พระนางละความหลงใหลในรูปสมบัติ 3) มรรคมีองค์ 8 พระนางเขมาเถรีหมั่นฟังพระธรรมเทศนาและฝึกฝนการเจริญวิปัสสนา ทำให้สามารถละกิเลสได้หมดสิ้น บรรลุ พระอรหัตผล กลายเป็นหนึ่งในอัครสาวิกาลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า และได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็น เอตทัคคะในทางมีปัญญา

คำสำคัญ: การบรรลุธรรม, พระเขมาเถรี; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to 1) study the history and the practice of virtue of Phra Khema Their, and 2) analyze the enlightenment of Phra Khema Their by studying information from Theravada Buddhist scriptures and other related documents, collecting, summarizing, analyzing, and organizing descriptive descriptions, and examining them by experts. The research results found that Phra Khema Their was the chief consort of King Bimbisara of Rajagaha. King Bimbisara thought that he was the chief attendant of the Buddha, but his chief consort had never met the Buddha. Therefore, he thought of a trick by having wise poets compose a poem about the beauty of the Veluvana Royal Park. After hearing the description, she wanted to visit it. When she met the

Buddha, he gave her a vision showing the impermanence of conditioned things. The analysis of Phra Khema Theri's enlightenment is as follows: 1) The Five Aggregates: Contemplating the Impermanence of Conditions Phra Khema Their had the opportunity to see a vision showing the impermanence of the aggregates, which caused her to be bored with the physical body and she began to contemplate the three characteristics: impermanence, suffering and non-self. 2) The Four Noble Truths: The Buddha taught Phra Khema Their the dangers of lust that lead to suffering, encouraging her to abandon her infatuation with material possessions. 3) The Eightfold Path: Phra Khema Their diligently listened to the Dharma and practiced Vipassana meditation, which enabled her to abandon all defilements, attain Arahantship, and become one of the Buddha's chief female disciples. The Buddha praised her as the foremost in wisdom.

Keywords: Attainment of Dhamma; Phra Khema Theri; Buddhism

บทนำ

การสร้างคุณงามความดีเพื่อการเข้าถึงความสุขอันยิ่งตามความหมายของพระพุทธศาสนานั้นเรียกว่า บารมี 10 หรือ ทศบารมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หมายถึง ปฏิปทาอันยวดยิ่ง คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่าง ยิงยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้าและความเป็นมหาสาวก เป็นต้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตโต, 2564) ได้แก่ ทานบารมี สีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญา บารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี เป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาอย่างยิงยวด จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญเป็น 3 ชั้น (1) บารมี ระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทอง สมบัตินอกกาย (2) อุปบารมี ระดับรองหรือจวนจะสูงสุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน (3) ปรมัตถบารมี ระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การเสียสละ ชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

การกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งการเห็นแจ้งในชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ โดยย่อ คือ รูปและนาม โดยการพิจารณาความเป็นพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา เป็นการพิจารณาที่ทำให้เข้าใจถึงอริยสัจ 4 จนถึงการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน หมายถึงการ ปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ตามกำลังของวิปัสสนาญาณ ซึ่งมีปรากฏใน สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 ที่ปรากฏใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความ บริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเวทะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอุบายธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน 4 ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติหรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน อีกนัยหนึ่ง สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ หมายถึงอารมณ์ของสติ ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม และทรงตรัสเรื่องการมีสติสัมปชัญญะ การมีสติสัมปชัญญะในการพิจารณาสภาพธรรมที่เกิดขึ้นย่อมยังวิชาและวิมุตติ ให้บริบูรณ์ (พระพุทธโฆสเถระ, 2553)

การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ การเกิดปัญญาเห็นแจ้งในโลกุตตรธรรม 9 และขั้นสูงสุดคือ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล 4 จำพวก คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ในการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาขั้นสูงสุดบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ คือ ปัญญาในอรรถผลซึ่งหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ลีนอาสวะเพราะเห็นด้วยปัญญา ในหลักคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีมากมาย ทั้งในส่วนสำหรับบุคคลทั่วไป สำหรับภิกษุและภิกษุณี ส่วนมากพระองค์มีพระประสงค์ให้นำหลักธรรมที่

ทรงตรัสรู้ นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อคลายราคะ เพื่อคลายกำหนด เพื่อละสังโยชน์ เพื่อถอนอนุสัย เพื่อกำหนดรู้ สัจสารวิภูอันยี่ดยาว เพื่อความสิ้นอาสวะ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งวิชาและวิมุตติ เพื่อญาณทัสสนะ เพื่ออนุปาทา ปรินิพพาน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534) และพระพุทธองค์ ทรงนำหลักธรรมในแต่ละข้อนำมาแสดงแก่บุคคลนั้นก็ต้องเหมาะแก่อุปนิสัยของแต่ละท่าน เมื่อบุคคลนั้นได้ฟังแล้วน้อมนำเอาไปปฏิบัติไม่ว่านานก็สามารถเห็นธรรมและบรรลุธรรมอันยิ่งขึ้นไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและการบำเพ็ญบารมีของพระนางเขมาเถรี
2. เพื่อวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรี

การทบทวนวรรณกรรม

บารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความปรารถนาของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน รวมถึงการกระทำ และความคิดอันเป็นพื้นฐานทำให้ จุดมุ่งหมายของแต่ละบุคคลแตกต่างกันไป ดังนั้น เป้าหมายที่ไม่เหมือนกัน หรืออาจจะเหมือนกัน ถ้าการกระทำ นั้นมีลักษณะที่คล้ายหรือตรงกับชีวิตของตนจนสามารถปฏิบัติตามได้และให้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ดีได้ ด้วยการปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุในสิ่งที่ปรารถนา จนก่อให้เกิดเป็นการสั่งสมโดยการกระทำซ้ำๆ บ่อยๆ จนเป็น ความชำนาญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสั่งสมความดีเพื่อเป็นหนทางแห่งการบรรลุต่อไปในภายภาคหน้าที่ต้องดำเนิน ต่อไปโดยไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าเมื่อไหร่ จึงต้องเพียรสั่งสมความดีไว้ให้มากยิ่งขึ้นไป อันมีแบบอย่างให้เห็นได้ โดยชัดเจน ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีในการสั่งสมบารมีมาเป็นเวลา อันยาวนานจนไม่สามารถจะนับได้ รวมเรียกว่า การบำเพ็ญบารมี บารมีทำให้เกิดบุคลิกลักษณะ ความสมบูรณ์ของ สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จนสามารถรู้แจ้งความจริง ซึ่งเป็นการบรรลุถึงความเป็นอริยบุคคลซึ่งเป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนา

บารมี ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์ยุคแรก หมายถึงความเป็นเลิศหรือความเต็มเปี่ยมใน ความหมายต่างๆ ไป เช่น ความเป็นเลิศ ในมันตระทั้งหลาย ของพราหมณ์และ บารมีในคัมภีร์ยุค ต่อมา ส่วนใหญ่จะเป็นวิธีปฏิบัติสู่ ผลสุดท้ายในพุทธศาสนา ได้แก่ บารมี 10 ประการ คือ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตโต, 2564)

1. ทานบารมี คือ เจตนาที่จะบริจาคตนเองและอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยมีความกรุณา
2. สีลบารมี คือ ความประพฤติทางกาย วาจา ที่มีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับอยู่ ด้วยการงดเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและมีความตั้งใจกระทำสิ่งที่ควรกระทำ เป็นต้น มีลักษณะ คือ การสมทาน มีรส คือ การทำลาย ความทุกข์ มีรส คือ ความไม่มีโทษ มีสภาพที่ปรากฏ คือ ความเป็น ของสะอาด มีพื้นฐาน คือ หิริโอตตปปะ
3. เนกขัมมบารมี คือ การมีจิตคิดออกจากกามและภพ อันมีการเห็นโทษของกามและภพ ทั้งหลาย โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ การออกจากกามและภพ มีรส คือ การอบรมประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา
4. ปัญญาบารมี คือ ความรอบรู้ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ตาม ความเป็นจริง ผู้ที่มี ปัญญาก็เป็นที่พึ่งของคนมีทรัพย์และเป็นบัณฑิตที่แท้จริงนอกจากไม่คิดทำชั่วแล้ว ก็จะไม่คิดทรยศต่อผู้มีพระคุณ ปัญญาบารมี คือ ความรู้สี่ลักษณะทั่วไปและลักษณะพิเศษ รายละเอียดของธรรมทั้งหลายโดยมีความกรุณาและ อุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ ความเห็นแจ้ง ทางตลอดสภาวะ ตามความเป็นจริง หรือการเห็นแจ้งทางตลอด อย่างไม่ผิดพลาด มีรส คือ ความ โอภาสในวิสัยเพียงดังประทีปสภาพที่ปรากฏ คือ ความไม่หลง มีพื้นฐาน คือ สมานิหรืออริยสัจ 4

5. วิริยะบารมี คือ การขวนขวายที่จะกระทำประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยกายและใจ โดยมี ความกรุณาและอุบายโกศลกำกับ มีลักษณะ คือ ความพยายาม มีรส คือ ความอุปลักษณ์มีสภาพที่ ปรากฏ คือ เป็นการไม่ย่อหย่อนพื้นฐาน คือ เรื่องที่เริ่มทำให้มีวิริยะ หรือความสังเวช

6. ขันติบารมี คือ การเกิดของจิต ความตั้งใจ ที่จะอดทนต่อความผิดอันสัตว์ทั้งหลาย กระทำแล้ว มีความไม่โกรธเป็นใหญ่ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ ความข่ม มีรส คือ ความอดทนต่อทั้งสิ่งที่น่าพอใจและไม่พอใจ สภาพที่ปรากฏ คือ ความอดกลั้นหรือความไม่โกรธ มีพื้นฐาน คือ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

7. สัจจบารมี คือ การไม่กล่าวคลาดเคลื่อนจากความจริง มีการเว้นกล่าวบางอย่าง เป็นต้น โดยมีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับ มีลักษณะ คือ การกล่าวไม่ผิดจากความจริง มีรส คือ การ กระทำภาวะตามเป็นจริงให้แจ่มแจ้งสภาพที่ปรากฏ คือ ความดีความถูกต้อง มีพื้นฐาน คือ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม

8. อธิษฐานบารมี คือ การตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือ ความตั้งมั่นในอาการต่าง ๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ การตั้งมั่นในโพธิสมภารทั้งหลาย มีรสคือ การข่มขจัดปฏิบัติของโพธิสมภารทั้งหลายเหล่านั้น สภาพที่ปรากฏ คือ ความไม่หวั่นไหวในที่นั้น มีพื้นฐาน คือ โพธิสมภาร

9. เมตตาบารมี คือ มีจิตใจไม่ประทุษร้าย มีความปรารถนาที่จะนำประโยชน์สุขมาให้แก่ โลกอันมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะ คือ ความเป็นไปเพื่อประโยชน์มีรส คือ นำมา ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล มีรส คือ การนำออกซึ่งความอาฆาตเบียดเบียน สภาพที่ปรากฏ คือ ความน่ารัก มีพื้นฐาน คือ การเห็นความพอใจของสัตว์ทั้งหลาย

10. อุเบกขาบารมี คือ การดำเนินไปสม่ำเสมอในความปรุ้งแต่งของสัตว์ทั้งที่น่าพอใจ และไม่พอใจ อันขจัดความคล้อยตามและความกระทบ ตัดขัด โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา
2. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสาร บทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. เรียบเรียงข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
4. สรุปให้ตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้
5. ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ
6. แก้ไข ปรับปรุง นำเสนอผลงาน

ผลการวิจัย

ประวัติและการบำเพ็ญบารมีของพระเชมาเถรี

พระเชมาเถรี เกิดในราชสกุล กรุงสาละ แคว้นมัททกะ พระประยูรญาติ ได้ให้พระ นามว่า “เชมา” เพราะพระนางมีผิวพรรณเลื่อมเรื่อดังสีน้ำทอง เมื่อเจริญพระชันษาแล้วได้ อภิเษกสมรสเป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งนครราชคฤห์ เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์นั้น พระนางได้สดับข่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษในรูปสมบัติ และเพราะความที่พระนางเป็นผู้หลงมัวเมาในรูป โฉมของตนเอง จึงไม่กล้า

ไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระนางกำลังเสด็จมา จึงทรงเนรมิตนางเทพอัปสรนางหนึ่ง ซึ่งกำลังถือพัดก้านใบตาล ถวายงานพัดให้พระองค์อยู่เบื้องหลัง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534)

พระนางเขมาเทวี เห็น นางเทพอัปสรนั้นแล้ว ถึงกับตกพระทัยดำริว่า “แม่แล้วสิเรา สตรีที่งามปานเทพอัปสร เห็นปานนี้ ยืนอยู่ใกล้ ๆ พระทศพล แม้เราจะเป็นปริจาริกา หญิงรับใช้ของนาง ก็ยังไม่คู่ควรเลย เพราะเหตุไร เราจึงเป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจจิต คิดชั่ว หลงมัวเมาอยู่ในรูปเช่นนี้หนอ” พระนางยื่นทอดพระเนตร เพ่งดูสตรีนั้นอยู่ในขณะนั้นเอง พระบรมศาสดา ได้ทรง อธิษฐานให้สตรีนั้น มีสรีระเปลี่ยนแปลง ล่วงเลยปฐมวัย แล้วอย่างเข้าสู่มัชฌิมวัย ล่วงจากมัชฌิมวัย แล้วอย่างเข้าสู่ปัจฉิมวัย เป็นผู้มั่งมีเหยี่ยวยน ผมหงอก ฟันหัก แก่หง่อม แล้วล้มลงถึงพร้อม กับ พัดใบตาลนั้นพระนางเขมาเทวี ได้ทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีนั้น โดยตลอดแล้ว จึงดำริว่า “สรีระที่สวยงามเห็นปานนี้ ยังถึงงามวิบัตินี้ได้ แม้สรีระของเรา ก็จักมีคติเป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน” ขณะที่พระนางกำลังมีพระดำริอย่างนี้อยู่นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัส พระคาถาภาษิตว่า “ชนเหล่าใดถูกราคะย้อมแล้ว ย่อมตกไปในกระแสราคาเหมือนแมลงมุมตกไปในข่ายใยที่ตนทำเองเมื่อชนเหล่านั้น ตัดกระแสใยได้ โดยไม่มีเยื่อใยแล้ว ละกามสุขเสียได้ ย่อมออกบวช” เมื่อจบพระพุทธดำรัสคาถาภาษิตแล้ว พระนางเขมาเทวี ได้บรรลุพระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในอิริยาบถที่ประทับยืน

พระอรหันต์ฆราวาสเป็นได้ไม่นาน เมื่อบรรลุพระอรหัตแล้วจำต้องปรินิพพาน หรือไม่ก็บวชเสียใน วันนั้น เพราะเพศฆราวาส ไม่สามารถจะรองรับความเป็นพระอรหันต์ได้ แต่พระนางรู้ว่าอายุสังขารของตน ยังเป็นไปได้ จึงเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ ให้พระเจ้าพิมพิสารพระสวามี ทรงอนุญาตการบวชก่อน แม้พระราชาก็ทรงทราบโดยสัญญาน คืออาการที่พระนางแสดงว่า บรรลุ อริยธรรมแล้ว ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ให้พระนางประทับบนวอทอง แล้วนำไปอุปสมบทใน สำนักของภิกษุณีสงฆ์ เมื่อพระนางบวชแล้วได้นามว่า “พระเขมาเถรี” เพราะอาศัยเหตุที่พระนางมีปัญญามาก บรรลุพระอรหัตผลทั้ง ๆ ที่อยู่ในเพศฆราวาส พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องเธอไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่าย ผู้มีปัญญา และทรงแต่งตั้งให้เป็น อัครสาวิกาฝ่ายขวา

วิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระเขมาเถรี

พระนางเขมาเถรีได้พิจารณาชั้น 5 อย่างถ่องแท้ โดยแยกแยะแต่ละชั้นออกจากกันและพิจารณาถึงลักษณะของชั้นนั้นๆ เช่น รูปชั้น 1 ได้แก่ ร่างกายและอวัยวะต่างๆ พระนางพิจารณาว่ารูปชั้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เวทนาชั้น 1 ได้แก่ ความรู้สึกทั้งทางกายและทางใจ พระนางพิจารณาว่าเวทนาชั้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว สัญญาชั้น 1 ได้แก่ ความจำและการรับรู้ พระนางพิจารณาว่าสัญญาชั้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ สังขารชั้น 1 ได้แก่ จิตใจและเจตนาต่างๆ พระนางพิจารณาว่าสังขารชั้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย วิญญาณชั้น 1 ได้แก่ จิตสำนึกและความรู้ความเข้าใจ พระนางพิจารณาว่าวิญญาณชั้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ เมื่อพระนางเขมาเถรีละวางอุปาทานในชั้น 5 ได้แล้ว พระนางก็บรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือพระอรหัต พระนางพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงและเข้าถึงความสงบสุขที่แท้จริงการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรีเรื่องชั้น 5 เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงพลังของการพิจารณาและการละวาง โดยการเข้าใจและแยกตัวออกจากชั้น 5 พระนางเขมาเถรีสามารถละวางอุปาทานและบรรลุธรรมได้ในที่สุด

พระนางเขมาเถรีได้พิจารณาอริยสัจ 4 ดังนี้ ทุกข์ (ความจริงแห่งความทุกข์) พระนางเขมาเถรีตระหนักถึงความทุกข์ทั้งทางกายและใจที่เกิดจากการเวียนว่ายตายเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และการพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นความทุกข์ สมุทัย (ความจริงแห่งเหตุแห่งทุกข์) พระนางเขมาเถรีเข้าใจว่าทุกข์เกิดจากตัณหาหรือความทะยานอยาก ความอยากได้ ความอยากเป็น และความอยากมีนำไปสู่ความทุกข์ นิโรธ (ความจริงแห่งความดับทุกข์) พระนางเขมาเถรีเชื่อมั่นว่าความทุกข์สามารถดับได้ ความดับทุกข์เกิดขึ้นได้เมื่อละตัณหาได้ และมรรค

(ความจริงแห่งหนทางดับทุกข์) พระนางเขมาเถรีปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 เพื่อดับทุกข์ การปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 นำไปสู่ความสว่างค้นหาและความดับทุกข์ (พระพุทธโฆสเถระ, 2553)

พระนางเขมาเถรีได้พิจารณามรรคมืองค์ 8 ดังนี้ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) พระนางเขมาเถรีมีความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถ่องแท้ เชื่อมมั่นในกฎแห่งกรรม และความดับทุกข์ได้ สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) มีความตั้งใจแน่วแน่ในการละเว้นจากความชั่ว พัฒนาความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และให้กำลังใจ สัมมากรรมันตะ (การงานชอบ) หลีกเลี่ยงการประกอบอาชีพที่เบียดเบียนผู้อื่น ทำงานด้วยความซื่อสัตย์และสุจริต สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) เลือกรประกอบอาชีพที่ไม่ขัดกับหลักธรรม ไม่แสวงหาทรัพย์สินด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้อง สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) เพียรพยายามอย่างต่อเนื่องในการละเว้นความชั่ว พัฒนาคุณงามความดี และเจริญสติ สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) มีสติอยู่กับตัวตลอดเวลา ระลึกถึงความไม่เที่ยงของสังขาร และความดับทุกข์ได้ สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) ฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอ จิตใจตั้งมั่นและสงบ ผลการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 อย่างเคร่งครัดของพระนางเขมาเถรีนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือ พระอรหันต์ และบรรลุถึงความดับทุกข์อย่างถาวร

องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลจากการวิจัย ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้ การบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรีนอกจากเกิดจากความรู้ ความสามารถ และการบำเพ็ญบารมีของพระนางเขมาเถรีในอดีตชาติ ยังหมายถึง การบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท การบำเพ็ญบารมีเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท วิเคราะห์ประวัติการบำเพ็ญบารมีและการบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรีและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติการบำเพ็ญบารมีและการบรรลุธรรมของพระนางเขมาเถรี อันได้แก่ ชั้น 5 อริยสัจ 4 และมรรคมืองค์ 8

สรุป

พระนางเขมาเถรี สามารถตรัสรู้ตามพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าได้เร็วพลัน และได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะในด้านผู้มีปัญญามาก มีปฏิภาณไหวพริบและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ปฏิภาณมิใช่เป็นพรสวรรค์เพียงอย่างเดียว เป็นเรื่องฝึกฝนได้ หากเราพยายามฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ ก็สามารถมีปฏิภาณได้เช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- พระพุทธโฆสเถระ. (2553). *วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ อาจ อาสธมหาเถร แพลและเรียบเรียง. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: ธนาเพชร.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 41). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เพ็ดแอนด์โฮม.